

الله الرحمن الرحيم

١٠١٣٤٢

مجلس شورای عالی پژوهش و برنامه‌ریزی

پایان نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی

عنوان

گفتار در گرایش نظری و تحقیق

در

تفکر سیاسی سید جعفر کشفی

استاد راهنما

حجة الاسلام والمسلمین دکتر نجف لکزایی

استاد مشاور

استاد دکتر علیرضا صدرا

نگارنده

ابوالفضل شکوهی

پائیز ۱۳۸۰

۱۳۸۷ / ۴ / ۱۳

مجلس شورای عالی پژوهش و برنامه‌ریزی
توسعه و برنامه‌ریزی

۱۰۱۳۴۲

پیشکش به:

پیشگاه آیت الله خامنه‌ای،

پیرو یگانہ یگانہ پیرو اسلام ناب محمدی و تشیع
خالص علوی، حضرت روح الله الموسوی الخمينی

با تقدیر و تشکر فراوان از:

آقایان دکتر علیرضا صدرا و حجة الاسلام دکتر نجف لک زایی، استادان مشاور و راهنما، که خداوند بزرگ این توفیق را نصیب فرمود تا همواره از راهنمایی‌ها و رهنمودهایشان بهره‌مند گردم.

همین‌طور از حجة الاسلام جناب آقای سید محمدتقی آل سید غفور ریاست محترم و دیگر مسئولین و دست‌اندرکاران مؤسسه باقرالعلوم (ع) که برای علاقه‌مندان به این رشته زمینه‌های تحصیل و بهره‌مندی از اساتید بنام کشور را فراهم نمودند.

و از همسر و فرزندانم، زهرا و مصطفی که نتایج این توهم را که: کم کردن از مسئولیتهای همسری و پدری این تحقیق را پربارتر می‌کند، تحمل کردند.

و از آقای مجید اکبریان گرمجی که با مشقت فراوان این اثر ناقابل را حروفچینی و تایپ نمودند. و از همه فرهیختگانی که با نقدهای اصلاح‌گرانه (خود) این حقیر را متوجه اشکالات فراوان این نوشتار خواهند کرد.

چکیده

سید جعفر دارابی معروف به کشفی یکی از علمای ناشناخته دوران قاجار محسوب می‌شود که دوران نابسامانیهای فترت بین سلسله زندیان و استقرار سلسله قاجار تا چند سال سلطنت ناصرالدین شاه را تجربه کرده است.

از آنجا که وی از علمای منزوی دوران مذکور است و شباهت خاصی با شیخیه دارد، نوع گرایش و اندیشه سیاسی او در حاله‌ای از ابهام بسر می‌برد؛ تا آنجا که عده‌ای او را از پیشگامان روشنفکری دانسته و برخی او را از پیروان عقل‌گرایی و جامعه مدنی محسوب کرده و توده‌ای‌ها نیز از این ابهام سوء استفاده کرده و از ظن خود یار او شده‌اند. برخی از محققان نیز او را از اصولیون پیرو ولایت فقیه خوانده‌اند.

به علت این که کشفی گاه بر عقل و گاه بر نقل و گاه بر شهود و عرفان تأکید کرده است، این تحقیق در پی پاسخگویی به این سؤال است که گرایش اصلی او چیست؟ آیا وی بین انواع گرایش‌ات ترکیب فراگیری قائل شده یا نوع دیگر از ترکیب را به ارمان آورده است؟ و اساساً نسبت گرایش او با اخباریان، اصولیان، شیخیان و فلاسفه و عرفا چیست؟ بخش دوم سؤال اصلی ما این است که کشفی با توجه به نوع گرایش اصلی و فرعی‌اش چه نظرات و نظریه‌هایی را در ایضاح و راه‌حلهای لازمه مشکلات و نابسامانیهای عصرش ارائه نموده است؟

از این رو پس از مباحث مقدماتی فصلی گشوده شده است تا به عنوان مقدمه، انواع گرایشهای علمی و درون علمی در تمدن اسلامی و ملاک وحدت و تمایز آنها روشن شود. لذا روشها و گرایشهای نقلی، شهودی، تجربی و ترکیبی مشهور را به صورت تیپ ایده‌آل از هم متمایز کرده و گرایشهای ترکیبی نقلی-شهودی، شهودی-نقلی و عقلی-تجربی را که ظاهراً بیشتر با گرایش اصلی کشفی قرابت دارند، مطرح نموده‌ایم.

در فصل سوم جهت ردیابی و پی‌جویی گرایش و اندیشه سیاسی مؤلف مطالعه‌ای جامعه‌شناسانه و از نوع تاریخی آن (جامعه‌شناسی تاریخی) صورت گرفته و در آن از نابسامانیهای عصر، مانند: جنگهای ایران و روس، شورشهای آقاخان محلاتی و بایبان، زندگی، گرایش و اندیشه‌های گروههای معرفتی بحث شده است. در بررسی گروههای معرفتی، نهاد مرجعیت، زندگی، گرایش و اندیشه‌های سیاسی مجتهدین بزرگ و مراجع تقلید، و مخالفان آنها و نفوذشان در شهرهایی که کشفی در آنجا می‌زیسته یا تحصیل می‌کرده، محور بحث بوده است.

در فصل چهارم بدنال پی‌جویی ریشه‌های روحی - روانی گرایش نظری و اندیشه سیاسی کشفی در زندگی و تأملات وی بخصوص در دوران کودکی، نوجوانی و جوانی وی، ابتدا موقعیت سیاسی، اجتماعی و فرهنگی محل تولد و زندگی کودکی و نوجوانی وی را بررسی کرده و سپس به یزد، مرکز زرتشتیان ایران، به‌عنوان محل تحصیلات مقدماتی مؤلف نظر کرده‌ایم و پس از آن موقعیت عتبات عالیات، اساتید حوزه علمیه نجف و فعالیت‌های علمی کشفی در آنجا را مطالعه کرده و پس از آن به ایران آمده‌ایم و سپس در پی ارتباط احتمالی وی با احساسی سالنامه زندگی آنها را با هم تطبیق داده‌ایم. در این فصل به معرفی آثار کشفی به صورت انضمامی و انگیزه‌های وی در تألیفات سیاسی‌اش اشاره شده است.

فصل پنجم مربوط به گرایش مؤلف در نظر و عمل است. گرایش وی از حیث نظری در سه بخش روش‌شناسی، علم‌شناسی و معرفت‌شناسی ارائه شده و رابطه معرفت‌شناسی، جهان‌شناسی و اندیشه سیاسی و مراتب علوم و علما از دیدگاه مؤلف نمایانده شده است.

از آنجا که گرایش کشفی از حیث عملی مردد بین سه یا چهار گرایش شهودی - نقلی اجتهادی، فلسفی - تقلیدی، فلسفی - کلامی اجتهادی و شهودی - نقلی تقلیدی است، اندیشه سیاسی او در سه و احیاناً چهار گرایش مذکور ارائه گردیده که فصل ششم را به خود اختصاص داده است.

در این فصل که تحت عنوان سه نظریه «حکمت نبوی و واسطه فیض»، «ضرورت» و «خلافت» عرضه شده است، علاوه بر مباحث هستی‌شناسی، انسان‌شناسی، دیدگاه نسبت به جامعه و تاریخ، به نظرات سیاسی او اختصاص دارد.

مقایسه هستی‌شناسی و فلسفه تاریخ زرتشت و کشفی، نسبت ولایت فقیه مؤلف با رکن رابع شیخیان و دیدگاههای کارکردگرایانه تضادّی و انسجامی جدید با نظرات منظومه‌ای مؤلف از مباحث تطبیقی این فصل است.

در نتیجه‌گیری این نوشتار علاوه بر جمع‌بندی مباحث تحقیق به وجوه توافق و تخالف، اندیشه سیاسی کشفی و میزان توفیق او در ارائه یک اندیشه سیاسی جامع نسبت به همه گرایشها و نظریات مطروحه نیز پرداخته شده است.

فهرست مطالب

فصل اول: مقدمه تحقیق	۱
۱ - ضرورت و سابقه تحقیق	۲
۲ - سؤال اصلی	۳
۳ - سؤالات فرعی	۵
۴ - مفاهیم	۵
۱. مفهوم گرایش	۶
۲. مفهوم تفکر یا اندیشه	۸
۳. مفهوم تفکر و اندیشه سیاسی	۱۷
۵ - مفروضات یا مبانی تصدیقی	۲۳
۶ - روش تحقیق	۳۴
۱. جایگاه و شمول روشها	۳۴
۲. رایج ترین روشها براساس تقدم تاریخی	۳۵
الف) روش تاریخی	۳۵
ب) روش جامعه شناختی	۳۶
ج) روش روانشناختی	۳۸
د) روش پدیدار شناختی	۳۹
ه) روش تحلیل منطقی	۴۰
و) روش امروزی کردن و بازسازی هرمنوتیکی اندیشه	۴۳
۷ - متغیرها	۴۵
۸ - فرضیه های تحقیق	۴۶
۹ - سازماندهی تحقیق	۴۷

فصل دوم: گرایش‌های علمی و درون علمی در تمدن اسلام و ملاک وحدت و تمایز آنها ۴۹

۱ - ملاک وحدت و تمایز گرایش‌های علمی و درون علمی ۵۰

۲ - نقش ویژه روش‌ها در تمایز گرایش‌ها ۵۴

۳ - روش‌ها و گرایش‌های عمده در تمدن اسلامی به صورت تیپ ایده‌آل ۵۹

۱. روش و گرایش عقلی ۵۹

۲. روش و گرایش شهودی ۶۳

۳. روش و گرایش تجربی ۶۶

۴. روش و گرایش‌های نقلی ۷۲

۵. روش‌ها و گرایش‌های ترکیبی مشهور ۷۷

الف) روش و گرایش اشراقی ۷۹

ب) روش و گرایش حکمت متعالیه ۸۱

فصل سوم: ردیابی گرایش و اندیشه سیاسی کشفی در خلال بررسی جامعه‌شناسانه عصرش ۸۲

۱ - نابسامانی‌های سیاسی عصر کشفی ۸۳

۱. نابسامانی‌های انتقال قدرت از زندیه تا تثبیت فتحعلی شاه ۸۴

۲. جنگ اول ایران و روس ۸۴

۳. جنگ دوم ایران و روس ۸۵

۴. بحران جانشینی پس از فتحعلی شاه ۸۶

۵. شورش آقاخان محلاتی (حسن علیشاه) ۸۶

۶. سید علی محمد شیرازی و شورش بایان ۸۸

الف) زندگینامه علی محمد ۸۸

ب) عقاید علی محمد ۹۰

ج) شورش بایان ۹۱

د) جریان بهائیت ۹۲

۲ - گرایش‌ها و اندیشه‌های جریان‌های معرفتی در عصر مؤلف ۹۴

۱. گرایش اجتهادی و مراجع تقلید عصر مؤلف ۹۴

۲. زندگی، گرایش و اندیشه‌های مجتهدین و مراجع بزرگ عصر مؤلف ۹۷

الف) سید مهدی بحرالعلوم (۱۱۵۵ - ۱۲۱۲) ۹۸

ب) میرزای قمی (۱۱۵۰ - ۱۲۳۱) ۹۹

۱۰۳ (ج) شیخ جعفر کاشف الغطاء (۱۱۵۶ - ۱۲۲۷ / ۱۷۴۳ - ۱۸۱۲)
۱۰۶ (د) صاحب جواهر (۱۱۹۲ - ۱۲۶۶)
۱۰۹ (ه) ملا احمد نراقی (۱۱۸۵ - ۱۲۴۵)
۱۱۵ ۳ - گرایش اخباری و اخباریان عصر مؤلف
۱۲۰ ۴ - گرایش صوفیانه
۱۲۰ الف) سلسله‌های صوفی عصر مؤلف
۱۲۲ ب) نزاع فقیهان و صوفیان
۱۲۷ ۵ - گرایش شیخی
۱۲۸ الف) ویژگی‌های کلی شیخیه
۱۳۶ ب) زندگی، گرایش و اندیشه مشایخ شیخیه
۱۳۶ الف) شیخ احمد احسائی
۱۵۲ ب) سید کاظم رشتی
۱۵۸ ج) شیخ حاج محمد کریم خان کرمانی
۱۵۹ د) سایر مشایخ شیخیه
۱۶۲ ۶ - گرایش ترکیبی صدرائی
۱۶۲ الف) تاریخ گرایش صدرائی تا ملاهادی سبزواری
۱۶۴ ب) حاج ملاهادی سبزواری (۱۲۱۲ - ۱۲۹۵ ق)
۱۶۵ ۷ - اندیشمندان درباری
۱۶۶ ۳. جمع بندی

فصل چهارم: ردیابی گرایش و اندیشه سیاسی مؤلف در خلال زندگی و تأملات درونی اش ۱۶۸

۱۸۱ فصل پنجم: گرایش کشفی در نظر و عمل
۱۸۲ قسمت اول: گفتار کشفی در گرایش خویش
۱۸۲ ۱ - روش‌شناسی کشفی
۱۸۲ ۱. روشهای تفهیم و تفهم
۱۹۴ ۲. عقل و شرع
۱۹۹ ۲ - علم‌شناسی
۱۹۹ تعریف حکمت

۲۰۱	اقسام حکمت به لحاظ معلومات و موضوعات
۲۰۲	اقسام حکمت نظریه
۲۰۴	اقسام حکمت عملیه
۲۰۴	اقسام حکمت عملی عقلی
۲۰۵	اقسام حکمت عملی شرعی
۲۰۷	۳- معرفت‌شناسی کشفی
۲۰۷	۱. معرفت‌شناسی قدسی
۲۰۷	الف) ربط جهان‌شناسی و معرفت‌شناسی قدسی در نظریه عقول و صدور
۲۱۰	ب) جایگاه معرفت قدسی و مراتب علوم و علما
۲۱۴	۲. معرفت‌شناسی روان‌شناسانه
۲۱۴	الف) پنج نوع روح انسانی و دو نوع علم روحانی
۲۱۵	ب) علم حقیقت، طریقت، شریعت و رابطه‌اش با نفس انسان
۲۱۶	ج) مراتب علم و نسبتش با نفس انسان
۲۱۶	الف - مرتبه وجود و حصول علم و معرفت
۲۱۸	ب) مراتب اوقات وجود علم در نفس
۲۱۹	ج) مراتب ثبات و زوال معرفت
۲۲۰	د) مراتب کمی معرفت
۲۲۱	۳. سخنی کوتاه در باب تاریخیت معرفت از دیدگاه کشفی
۲۲۴	قسمت دوم: گفتار در گرایش کشفی در عمل
۲۳۰	فصل ششم: تفکر و اندیشه سیاسی کشفی
۲۳۱	۱- تفکر سیاسی کشفی در «نظریه حکمت نبوی و واسطه فیض»
۲۳۲	۱. کشفی و زرتشت
۲۳۵	۲. کلیات فلسفه زرتشت
۲۳۷	۳. مفاهیم و قضایای نظریه «حکمت نبوی و ...»
۲۳۷	الف) عقل و جهل
۲۳۹	ب) نبوت، ولایت و دشمنان آنها
۲۴۰	ج) عوالم عقل و جهل یا مراتب عقول و صدور
۲۴۱	د) کیفیت ارتباط عقل و جهل با عوالم خود و با عوالم دیگر

۲۴۲	۵) فلسفه تاریخ و تحولات اجتماعی - سیاسی
۲۴۵	۴) بحران‌شناسی و نقد جامعه‌شناسانه کشفی از جامعه و زمانه خود
۲۴۶	الف) نقد مؤلف نسبت به علمای عصرش
۲۴۸	ب) نقد مؤلف نسبت به سلاطین عصرش
۲۴۹	ج) نقد مؤلف بر مردم
۲۵۰	د) نقد مؤلف از صوفیان و فلاسفه
۲۵۰	۵) آزادی و اختیار انسان و امکان خودسازی در قبال الزامات عصر جهل
۲۵۴	۶) منشاء رفتار انسان
۲۵۵	۷) عزلت‌گزینی یا اصلاحگری
۲۵۸	۸) اصلاح‌طلبی و سیاسی - اجتماعی بودن
۲۵۸	الف) نظم، ضرورت و فواید حکومت در «نظریه حکمت نبوی...»
۲۶۱	ب) شیوه زندگی [و سیاست] دینی و دنیوی و نقش آنان در صلاح و فساد جامعه
۲۶۲	ج) سیاست و دین‌داری
۲۶۳	د) امر به معروف و نهی از منکر
۲۶۴	ه) اهمیت سیاسات دینیه
۲۶۴	و) اصول مسکن [و شهر]سازی
۲۶۶	ز) اقتصاد و تدبیر امور مالی
۲۷۰	۹) امامت، خلافت، اجتهاد و ولایت در عصر جهل
۲۷۱	الف) امامت و وصایت انبیاء به‌طور کلی
۲۷۱	الف - تعریف و نصب ولایت
۲۷۲	ب - دلیل وجوب نصب امام
۲۷۲	ج - مردم و نصب امام
۲۷۴	د - طرق اعلان امام
۲۷۶	ه - رسالت و امامت انبیاء
۲۷۸	ب) امامت ائمه رسول خاتم <small>صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ</small> و درجات امامت آنان
۲۸۱	ج) اجتهاد، تقلید و ولایت مجتهدین
۲۸۱	الف - ضرورت مجتهد و اجتهاد
۲۸۲	ب - ضرورتها و شرایط اجتهاد
۲۸۳	اول - علوم رسمیه

۲۸۴	دوم - تأییدات ملکوتیه
۲۸۵	سوم - عدالت
۲۸۷	ج - ولایت فقیه در منقولات
۲۹۱	د - حکمت عملی بودن فقه و شرط بودن حکمت نظری برای اجتهاد
۲۹۳	هـ - طرق شناخت مجتهد جامع‌الشرایط
۲۹۳	و - مراتب و اقسام تقلید
۲۹۴	ز - تقلید در اصول و فروع
۲۹۵	ک - معنی تقلید از دید کشفی
۲۹۶	ل - جواز تقلید از مجتهد میّت
۲۹۸	م - تقدّم افضل بر مفضول
۲۹۸	ن - اعلمیت، مرجعیت و رکنیت رابع
۳۰۳	(د) شأن امام و لزوم دائمی بودن امامت
۳۰۵	(ه) مشروعیت حکومت مجتهدان و سلاطین در عصر غیبت
۳۰۶	(و) وظیفه مردم در دولت حق و باطل در عصر غیبت
۳۰۸	۱۰. امکان حکومت عقل در عصر جهل
۳۱۱	۲ - تفکر سیاسی کشفی در «نظریه ضرورت»
۳۱۱	الف) ضرورت زندگی و سیاست در «نظریه ضرورت»
۳۱۳	ب) تعریف سیاست در «نظریه ضرورت»
۳۱۴	ج) ضرورت وجود حکام و سلاطین و لوازم آن
۳۱۷	د) وظایف مردم در برابر حکام ظالم در «نظریه ضرورت»
۳۱۸	ه) انواع ریاسات در «نظریه ضرورت»
۳۲۰	و) انواع اجتماعات و مُدُن
۳۲۰	الف - مدائن فاضله
۳۲۰	اول - تعریف مدینه فاضله و ویژگی‌های آن
۳۲۰	دوم - اجزاء و ارکان مدینه فاضله
۳۲۲	ب - مدائن غیر فاضله
۳۲۳	ج - شعبات مدائن غیر فاضله
۳۲۴	ز) اصالت فرهنگ و گرایش‌ها در جامعه‌شناسی سیاسی نظریه ضرورت
۳۲۵	۳ - تفکر سیاسی کشفی در «نظریه خلافت»

۳۲۵	الف) جایگاه و نقش خلافت و گستره شمول آن در هستی
۳۲۸	ب) عدالت در «نظریه خلافت»
۳۲۸	الف - اهمیت عدالت
۳۳۰	ب - تعریف، موارد و مراتب عدالت
۳۳۱	ج - عدالت عامل بقاء حکومت و رفاه جامعه
۳۳۲	ج) درباب خلافت ملوک
۳۳۲	الف - حقیقت سلطنت ملوک و صاحبان امر
۳۳۳	ب - خلافت ملوک، دنیا و آخرت
۳۳۳	ج - انواع سلطنت و خلافت ملوک
۳۳۴	د - خلافت ملوک، علم و اجتهاد
۳۳۴	ه - وظایف ملوک
۳۳۵	د) درباب وزیر و وزارت
۳۳۵	الف - وظایف و رتبه وزراء، نواب و ارباب قلم
۳۳۶	ب - صفات و ضرورت‌های کارکردی ویژه وزیر
۳۳۶	اول - حالات مابین وزیر و سلطان
۳۳۷	دوم - حالات مابین وزیر و رعایا
۳۳۸	ه) خلافت عالمان در «نظریه خلافت»
۳۳۸	الف - جایگاه عالمان
۳۳۸	ب - انواع علم و عالمان بطور کلی
۳۳۸	ج - اصناف عالمان به علم ظاهر
۳۳۹	اول - صنف مفتیان
۳۴۰	دوم - صنف واعظان
۳۴۱	سوم - صنف قاضیان
۳۴۳	و) در خلافت ارباب اموال
۳۴۳	الف - فلسفه ثروت و جایگاه ثروتمندان
۳۴۴	ب - آفات دنیوی مال که عارض صاحب آن می‌شود
۳۴۴	ج - صفات حمیده مال و مقام
۳۴۴	ز) خلافت و سلوک دهاقین، رئیسان و رعایا
۳۴۴	الف - فلسفه وجود اهل زراعت و جایگاه آنان

فهرست مطالب (پانزده)

۳۴۵	ب - طوایف اهل زراعت
۳۴۶	ک) خلافت ارباب تجارت
۳۴۶	الف - فلسفه تجارت و نقش صاحبان آن
۳۴۷	ب - اهمیت تجارت
۳۴۷	ج - انواع تجارت
۳۴۸	د - اخلاق تجارت
۳۴۸	ل) در خلافت اهل حرفه و صنعت
۳۴۸	الف - فلسفه صنعت و خلافت صنعتگران
۳۴۹	ب - تقسیم کار در صنایع
۳۵۱	خاتمه
۳۶۸	منابع و مآخذ

فصل اوّل:

مقدمه تحقیق

۱- ضرورت و سابقه تحقیق

ضرورت شناخت گرایشهای نظری و اندیشه‌های سیاسی، بطور کلی نه تنها یک مطالعه تاریخی برای شناخت بخشی از تاریخ و هویت خودی و ایجاد خودباوری و نیل به یک خودآگاهی فرهنگی، تاریخی، است؛ و نه تنها به دلیل استفاده مستقیم علمی از مطالب و نکات گرایشها و اندیشه‌های گوناگون پیشینیان؛ بلکه اثبات هویت به شدت انکار شده اندیشه سیاسی مستقل مسلمین در تاریخ و تمدنشان می‌باشد.

معلوم است که تصور یا توهم ضعف در این حوزه مانند دیگر حوزه‌ها، تنها به جوامع و اندیشمندان اسلامی بر نمی‌گردد، بلکه گاه تیغ تیز آن متوجه اصل دین به‌ویژه دین اسلام و مذهب تشیع نیز هست؛ زیرا ادعا این است که اندیشه دینی مانع تفکر و رادع تعقل و تفلسف به‌ویژه در حیطه سیاست است. از طرفی کاوش در این باب در واقع تلاشی است در مورد ادعاهای اسلام در اداره اجتماع و سیاست و تدبیر و هدایت حیات ملکوتی دنیای مسلمین در تحقق خارجی و تجربه تاریخی آن.

به عبارت دیگر استدلال به متون دینی اگر چه برخی شبهات را رافع است اما این پرسش باقی می‌ماند که: گرچه ممکن است عیب از مسلمانی مسلمانان باشد اما واقعاً اسلام به ذات خود ندارد عیبی؟ به تعبیر دیگر شبهه این است که اگر اسلام اقتضای اندیشه سیاسی و روش و گرایش یا روشها و گرایشهای خاصی در اندیشه سیاسی داشت، پس تاریخ بی‌خبری از عقل و عصر عاری از اندیشه دوران اسلامی را چه باید کرد؟ و روح امتناع اندیشه در کالبد «اسلام محقق در تاریخ» چه توجیهی دارد؟

شاید دلیل مهمتر، ضرورت بررسی مذکور وقوف هرچه عمیقتر بر موقعیت امروز جوامع اسلامی نیز باشد. بدین معنا که ما بابررسی روشها و گرایشها و اندیشه‌ها بهتر می‌توانیم از گذشته‌ها درس آموزی کنیم و به ریشه‌شناسی نقاط قوت و ضعف وضعیت کنونی خویش در رابطه با جهان مدرن دست یابیم.

با این همه تحقیق در باب گرایش نظری و اندیشه سیاسی کشفی ضرورتی مضاعف دارد بدین معنا که در سالهای اخیر آراء و اندیشه‌های سیاسی او بار دیگر مورد توجه قرار گرفته اما به علت عدم آشنائی با انواع گرایشها و اندیشه‌های موجود در تاریخ اسلام سبب سوء تعبیرهایی قرار گرفته است. در گذشته امثال فریدون آدمیت او را به دلیل انتقاداتی که از جامعه دینی و سیاسی زمان خویش داشته، از پیش قراولان روشنفکری دانسته و عده‌ای نیز در سالهای اخیر بدون تحقیق و بررسی این نظر را پذیرفته‌اند. حتی توده‌ای‌ها در مقاله‌ای نشان داده‌اند که هر کسی از ظن خود شد یار من^(۱) از سوی دیگر برخی دانش آموختگان که از سر تقنن به اندیشه سیاسی پرداخته‌اند به علت ناآشنائی با مفاهیم فلسفی به معنای اعم، احکامی غریب صادر کرده‌اند که بر ابهام مسئله افزوده است.

خلاصه آن که بررسی گرایش نظری و اندیشه کشفی و به‌ویژه آثار همگرایی‌های وی علاوه بر وضوح تاریخ اندیشه ایران می‌تواند هشدار می‌باشد نسبت به افراط و تفریطهای نظری و ریشه‌یابی برخی جریانهای مهدویت‌گرائی افراطی.

۲- سؤال اصلی

عموماً در اندیشه سیاسی اندیشمندانی که دارای یک دستگاه سیستماتیک و منظومه‌ای معرفتی هستند، عناصر، اصطلاحات و حتی قضایای آن تا حدی نسبت به هم و نسبت به کل دستگاه معرفتی او معنی خاصی می‌دهد. در این بین نوع گرایش نظری نقش کلیدی و محوری‌تری دارد. از

۱. مشخصات کامل این مقاله عبارتند از: نکته‌ای چند از اندیشه‌های فلسفی (جعفر بن ابی اسحق) بروجردی (مشهور به سید کشفی). ورقی از تاریخ فلسفه ایران، دنیا، دوره ۲، ج ۲، ش ۴، (۱۳۴۰) صص ۷۷-۸۴.

این رو برای هرچه نزدیکتر شدن به فهم اندیشه مؤلف مورد تحقیق پرسش از نوع گرایش نظری وی اهمیت ویژه‌ای می‌یابد.

همین جا بگوئیم که منظور از گرایش نظری، دانشهای فلسفی - به معنای اعم کلمه - مراد است که در باب هستی، اخلاق، جامعه، سیاست و ... با روش ویژه‌ای به مطالعه می‌پردازد، مانند: فلسفه برهانی (فلسفه به معنای خاص)، فلسفه شهودی (عرفان نظری)، فلسفه شهودی - نقلی (کلام تأویلی)، فلسفه جدلی (کلام عقلی و نقلی)، فلسفه عقلی - شهودی (فلسفه اشراق)، و امثال اینها.

بنابراین قسمت اول سؤال اصلی ما این است که مرحوم کشفی که گرایشهای علمی و درون علمی متفاوتی در آثارش وجود دارد، به کدام گرایش و دانشهای نظری، به ویژه در عمل اصالت معرفتی بخشیده است و گرایشهای فرعی ایشان کدام است؟

اما قسمت دوم سؤال اصلی ما به اندیشه سیاسی ایشان باز می‌گردد. قبل از طرح این بخش از سؤال اصلی لازم به توضیح است که بعضاً محققین رشته تاریخ اندیشه سیاسی سؤال اصلی خود را به این صورت مطرح می‌کنند که «اندیشه سیاسی فلان مؤلف چیست؟» به نظر می‌رسد این نحوه سؤال چندان شایسته یک پژوهش علمی نیست. بلکه معمولاً یک یا دو نکته مهم به عنوان سؤال اصلی وجود دارد که برای توصیف تفسیری و فهم هرچه بیشتر آن باید در کنار سایر مؤلفه‌های اندیشه مؤلف مورد مطالعه به تحقیق گذارده شود. لهذا اینکه اندیشه فلان مؤلف بطور کلی چیست احتمالاً جزء سؤالات فرعی است که در کنار سایر سؤالات فرعی دیگر پاسخ سؤال اصلی نمایان می‌گردد.

به هر حال سؤال اصلی ما در باب اندیشه سیاسی مرحوم کشفی این است که با توجه به گرایش اصلی و ساختار معرفت عمومی و کلیت اندیشه سیاسی ایشان مرحوم مؤلف در عصر جهل اولاً چه کسی را شایسته حکومت می‌داند و اساساً نسبت ولایت فقیه در نظر ایشان با رکن رابع و شیعه کامل چیست؟ و در ثانی آیا عقیده و امیدی به اصلاح اوضاع سیاسی اجتماعی قبل از عصر ولایت دارند یا نه؟ ثالثاً به چه علت به حکومت دوگانه فقیه و سلطان تن می‌دهد؟

۳- سوالات فرعی

سوالات فرعی این تحقیق فراوان است در اینجا تنها به سوالات محوری تر بسنده کرده و سوالات ریزتر مربوط به هر بخش را در جای مناسب دیگری مطرح خواهیم کرد. اساس سوالات فرعی ما بدین شرح است:

۱. انواع گرایشهای علمی و درون علمی درباب مباحث نظری و سوالات درون علمی علوم تفسیر و فقه در جهان اسلام کدام است؟^(۱) و ملاک تمایز گرایشهای علمی چیست؟
۲. اندیشه سیاسی کشفی و گرایشات اصلی و فرعی او در خلال زندگی و تأملات درونی ایشان چگونه ردیابی می شود؟
۳. منشاء و نتایج اجتماعی اندیشه و گرایشات کشفی در یک نگاه جامعه شناسانه چگونه تحلیل می شود؟
۴. گرایش اصلی و فرعی کشفی در نظر و عمل به صورت تفصیلی کدام است؟
۵. عناصر محتوایی گرایشات کشفی، به منزله مبانی اندیشه سیاسی او، چه مضامینی دارد؟
۶. آثار قلمی سیاسی کشفی حاوی چه نظرات و نظریه هایی است؟
۷. آیا نظرات یا نظریه های او تماماً از اصالت برخوردار است؛ یا نه؟
۸. آیا نظرات یا نظریه های احتمالاً پراکنده ایشان قابل جمع است، یا نه؟

۴- مفاهیم

مفاهیم یا مبادی تصویری کلیدی این تحقیق عبارتند از مفهوم گرایش؛ گرایش علمی و گرایش درون علمی، مفهوم تفکر یا اندیشه و مفهوم تفکر یا اندیشه سیاسی است که ذیلاً به توضیح اجمالی هر یک خواهیم پرداخت.

۱. هر چند در متن تحقیق حاضر، به علت کمی فرصت، به علوم تفسیری پرداخته نشده است اما سؤال کماکان اهمیت خود را داراست.